

فصلنامه بین المللی قانون یار

License Number: 78864 Article Cod: 2020S4D13SH3M ISSN-P: 2538-3701

حقوق کشورهای در حال توسعه در بهره مندی از فناوری صلح آمیز هسته‌ای

(تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۱۰/۱۵، تاریخ تصویب ۱۳۹۹/۰۳/۱۲)

شهرام پایدار

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق

چکیده

عصر کنونی را قبل از اینکه عصر تکنولوژی و تحولات بدانیم، می بایستی دوره بروز مفاهیم جدید در حقوق بین الملل دانست. تغییر مقتضیات جامعه بین المللی منجر به ایجاد و یا اصلاح مفاهیمی در این عرصه شده است. از جمله می توان به تحول در موضوع امنیت، تامین و یا تهدید آن از طریق فناوری های جدیدی همانند هسته ای اشاره نمود. حق توسعه در این مفهوم بخشی ای «حق تصمیم گیری فردی» است، به این معنا که همه مردم آزادند که وضعیت سیاسی خود را تعیین کنند و پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود را دنبال کنند، و اعتبار کامل تمام منابع و ثروت های طبیعی خود را داشته باشند. در این پژوهش سعی بر این بوده تا بتوان از لابلای اسناد و منابع حقوق بین الملل به نحوی صحیح و واقع بینانه حقوق کشورهای در حال توسعه در بهره مندی از فناوری صلح آمیز هسته ای بررسی و بتوان در جهت بالابردن ظرفیت های موجود در ادبیات حقوق بین الملل در این حوزه گام برداشت.

واژگان کلیدی: کشورهای در حال توسعه، فناوری، صلح آمیز، هسته ای

بخش اول: کلیات

کاربرد صلح آمیز فناوری انرژی هسته ای در اصول اساسی، دوجانبه و منطقه ای حقوق بین الملل مورد شناسایی قرار گرفته است. اما به هر حال، مباحثات قابل توجهی، در خصوص وسعت کاربرد صلح آمیز فعالیتهای هسته ای، امنیت هسته ای و محافظت بین المللی برای ممانعت از تکثیر سلاح های هسته ای مطرح شده است. بر اساس دیدگاه دولتهای غیر دارنده سلاح های هسته ای، هنجارهای بین المللی تمامی انواع و اقسام کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته ای شامل، غنی سازی اورانیم، باز فرآوری و سایر فعالیتهای حساس تولید سوخت هسته ای را تشکیل می دهد. در واقع، این خود بخشی از حق حاکمیت طرف برای کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای و نیز فعالیت هسته ای حساس در ادامه فعالیت هسته ای غیر حساس است. فعالیتهای هسته ای حساس، نباید تابویی برای وضع محدودیت های بیشتر بر حقوق مسلم کشورهای عضو در استفاده صلح آمیز انرژی هسته ای باشد، چرا که باید این را در بازبینی موافقتنامه ها و هنجارهای بین المللی در نظر گرفت. بنابراین، انتخابها و تصمیمات هر کشوری در زمینه کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته ای باید بدون به خطر انداختن سیاستهای چرخه سوخت آن محترم شمرده شود. او در سالهای اخیر، گرایشهای جدید یا تجدید شده ای، در ایجاد نیروی هسته ای در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نمودار گردیده است. بنا بر گزارش از سوی آژانس بین المللی انرژی اتمی در سپتامبر ۲۰۱۰، ۲۶ کشور جهان دارای نیروگاه هسته ای بوده و ۹۵ کشور نیز فاقد این مراکز هستند. اما « اشتیاق به راه اندازی چنین تاسیساتی، نشان می دهند یا به طور فعال برنامه هایی برای این نیروی هسته ای دارند. در این میان کشورهای علاقمند به راه اندازی نیروگاه هسته ای، ۲۱ کشور در منطقه آسیا و اقیانوسیه، ۲۱ کشور در آفریقا، ۲۱ کشور در اروپا (اکثر اروپای شرقی) و ۱۱ کشور در آمریکای لاتین واقع شده اند. در خاورمیانه، دولتهای عرب تمایل و اراده خود به پیروی از یک برنامه مشترک غیر نظامی، را اعلام نموده اند. در مارس سال ۲۰۰۹ میلادی، دبیر کل وقت اتحادیه عرب، عمر موسی، اظهار داشت که «ورود سریع و قاطع جهان عرب به حوزه انرژی هسته ای صلح آمیز

ضروری است.» با اینکه توسعه نیروی هسته ای، تقریباً از دو دهه پیش در اروپا متوقف شده، اما انرژی هسته ای، همچنان موضوع مناقشات مداوم سیاسی بوده و هم اکنون نیز در سیاست تغییر آب و هوای اتحادیه اروپا، از عوامل اصلی به شمار می رود. ایالات متحده آمریکا، که ساخت نیروگاه هسته ای چندین دهه پیپز در آن متوقف شده است، اکنون رسماً به طرح های راکتورهای جدیدی مجوز داده است. چین، ژاپن، کره شمالی و هند ظاهراً قدرتمندترین کشورهای هسته ای منطقه خود می باشند. اندونزی، ویتنام، تایلند، فیلیپین و مالزی نیز علاقه شدیدی به داشتن نیروی هسته ای نشان می دهند. ماده ۴ پیمان آن پی تی به وضوح حق مسلم کشورهای فاقد سلاح های هسته ای در «تحقیقات»، تولید و کاربرد انرژی هسته ای در اهداف صلح آمیز را بدون هر گونه تبعیضی و مطابق ماده ۱ و ۲ به رسمیت می شناسد، همچنین حق کشورهای عضو را برای تسهیل و مشارکت در تبادل کامل تجهیزات، مواد و اطلاعات علمی و فناوری برای کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته ای». با اینحال، ماده ۴ پیمان آن پی تی همچنان یکی از چالش برانگیزترین و مهمترین مواد این پیمان نامه است که هم کشورهای عضو دارای سلاح هسته ای و هم کشورهای فاقد سلاح هسته ای، تعابیر مختلف و حتی متضادی از این ماده دارند. در واقع، این تعابیر متضاد، گاهی می تواند در بلند مدت به مشکلات جدی در جوامع بین الملل منتهی شود. بخصوص در زمینه خلع سلاح هسته ای، عدم تکثیر سلاح هسته ای، و کاربرد صلح آمیز انرژی اتمی که سه محور مهم پیمان آن پی تی می باشند. که در این پژوهش به این موارد پرداخته می شود. در این مقاله ابتدا منشور سازمان ملل، حق توسعه، حق تصمیم گیری، بررسی می شود و سپس به بررسی قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل متحد، پیمان عدم تکثیر سلاح های هسته ای، سیستم نظارت بر عدم اشاعه و ... پرداخته می شود.

بخش دوم: منشور سازمان ملل

کشورهای فاقد سلاح هسته ای که عضو آن پی تی می باشند، بر این اعتقاد هستند که ماده ۴ هرگونه کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای از جمله غنی سازی اورانیوم، فعالیتهای باز فرآوری،

و فعالیتهای تولید سوخت هسته ای حساس را تحت این پیمان به رسمیت می شناسد. در واقع، این اعضاء معتقدند که کشورهای عضو حق استفاده از تکنولوژی غنی سازی اورانیوم، باز فرآوری و سایر فعالیتهای تولید سوخت هسته ای حساس (همه نوع انرژی هسته ای را دارند. چراکه این موضوع، بخشی از حق مستمر کشورهای عضو برای استفاده صلح آمیز انرژی هسته ای است و فعالیت هسته ای حساس نیز ادامه فعالیتهای هسته ای غیر حساس است. بنابر این، هر عملی از سوی اعضاء دارای سلاح هسته ای، در جهت محدود سازی این حقوق، نوعی تخطی از اصول حقوق بین الملل و نیز همچنین تخطی از اصل عدم دخالت در امور داخلی سایر کشورها محسوب می شود. به عنوان نمونه، سومین کنفرانس بازنگری پیمان ان پی تی در سال ۱۹۹۵، اندونزی سندی را که توسط گروه غیر متعهد و سایر کشورها را به کمیته سوم ارائه نمود. بر اساس آن، نشان می داد «در خصوص دسترسی کامل به تکنولوژی هسته ای برای کاربرد صلح آمیز همچنان محدودیتها و موانع ناعادلانه ای به کشورهای فاقد سلاح هسته ای عضو که کشورهای در حال توسعه ای نیز هستند تحمیل می شود». در کنفرانس بازنگری آن پی تی در سال ۲۰۱۰ میلادی و در سند نهایی آن، تأکید شده است که «انتخابها و تصمیمات هر کشور در زمینه کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته ای باید محترم شمرده شود، بدون تهدید سیاست های آن یا قراردادهای همکاری بین المللی و تمهیدات کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای و سیاستهای چرخه سوخت». ۳. بنابر این، لازم است بند ۴ پیمان آن پی تی بار دیگر مورد تفسیر قرار گیرد تا حدود کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای تعیین شود، با توجه به ماده ۳۱ کنوانسیون حقوق معاهدات ۱۹۹۹ وین، اشعار می دارد، | تفسیر پیمان نامه ها باید «با حسن نیت و مطابق با ابزاهای معمول که به اصطلاحات متن پیمان نامه مترتب است و با توجه به هدف و موضوع آن صورت پذیرد». در این رابطه، ماده ۳۲ این کنوانسیون، به کار گیری ابزاهای مکمل تفسیر» را تأیید می کند، همچون «آماده سازی پیمان نامه و شرایط انقاد آن، به منظور تأیید معنی منتج از کاربرد ماده ۳۱، یا برای تعیین معنا وقتی تفسیر بر اساس ماده ۳۱: الف) معنی تار و مبهمی دارد، یا ب) به نتیجه ای می انجامد که آشکارا بی معنی یا نامعقول است». منشور سازمان ملل، اشاره مستقیمی به استفاده صلح آمیز انرژی هسته ای ننموده است. اما مواد و

اصول بین‌المللی متعددی توسط این منشور پذیرفته است، که کشورهای عضو را به استفاده صلح‌آمیز از فناوری انرژی هسته‌ای، پیشگیری از تکثیر تسلیحات هسته‌ای و حذف ذخیره‌های هسته‌ای و سایر مواد منفجره هسته‌ای ترغیب می‌نماید. در واقع، انفجار دو بمب هسته‌ای در هیروشیما و نازاکی در پایان جنگ جهانی دوم، نگرانی جهانی به تکثیر تسلیحات هسته‌ای را دامن زد. جهان شاهد کاربرد یک سلاح با قدرت تخریبی جدید شده و بی‌تردید کاربرد بمب‌های اتمی را دارای ابعاد خطرناک غیر قابل‌تصور بود و ماهیت جنگ را تغییر داده است. از طرف دیگر، این روند نشان داد که زرادخانه‌های هسته‌ای پانسیل بارز و قابل‌ملاحظه‌ای برای نابودی تعداد زیادی از جمعیت جهان، آلوده‌سازی منطقه وسیعی از کره زمین و ایجاد عوارض محیطی و بیولوژیک غیر قابل‌پیش‌بینی و غیر قابل‌کنترلی را دارند. ۳. بنابر این، منشور سازمان ملل، صلحی را به رسمیت شناخته است که با کاهش تسلیحات ملی به کمترین میزان در حد حفظ امنیت ملی و با تعهدات همگانی بین‌المللی همراه است. از طرف دیگر، کاربرد صلح‌آمیز فناوری انرژی هسته‌ای می‌تواند گام مثبتی برای تأمین نیازهای انرژی، بهبود سلامت، مبارزه با فقر، حفاظت از محیط زیست، توسعه کشاورزی، مدیریت مصرف منابع آبی و بهینه‌سازی فرآیندهای صنعتی باشد (گودرزی، ۱۳۹۸: ۵۵).

بند اول: حق توسعه

مقدمه منشور سازمان بین‌الملل «حق پیشرفت کشورهای عضو در ارتقای پیشرفت اجتماعی و استانداردهای بهتر زندگی با آزادی بیشتر» را به رسمت شناخته و بر «اعتقاد داشتن به حقوق اساسی بشر، با رعایت ارزش و کرامت اشخاص و با حقوق مساوی زنان و مردان و ملت‌های بزرگ و کوچک» در فضای صلح و آشتی، تأکید نموده است. در ماده ۲۲ (۱) منشور آفریقایی، حقوق بشر و مردم به عنوان حق فردی و جمعی مورد تصریح قرار گرفته شده است. بر این اساس در بند اول، «همه مردم باید حق پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی داشته باشند با توجه به آزادی و هویتشان و باید از میراث مشترک بشر یکسان بهره‌مند شوند.» و در بند دوم «دولتها موظفند، به طور انفرادی یا جمعی، رعایت این حق پیشرفت را تضمین کنند.»

ماده ۱ بیانیه حق توسعه (۱۹۸۹)، حق را چنین تعریف می کند: «یک حق مسلم بشر که همه انسانها و همه مردم ملزم به رعایت آن می باشند تا از پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بهره مند شود، پیشرفتی که تمام حقوق بشر و آزادی های اساسی باید کاملاً به رسمیت شناخته شود.» واژه «توسعه» در این بیانیه در قسمت حق توسعه، فرآیندی جامع سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی که هدف آن ارتقای مستمر رفاه کل جمعیت و همه اشخاص در فعالیتهای آنها، مشارکت آزادانه و معنادار در پیشرفت و توزیع عادلانه منافع حاصل از آن است، تعریف شده است. در واقع، حق توسعه در این مفهوم بخشی ای «حق تصمیم گیری فردی» است، به این معنا که همه مردم آزادند که وضعیت سیاسی خود را تعیین کنند و پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود را دنبال کنند، و اختیار کامل تمام منابع و ثروت های طبیعی خود را داشته باشند. بند ۴ (۲) بیانیه در خصوص حق توسعه کشورهای عضو را به «اقدامات، مجزا یا جمعی، برای تبیین سیاستهای پیشرفتهای بین المللی با رعایت کامل حق پیشرفت»، به ویژه کشورهای پیشرفته را ملزم می کند. اقدام پایداری برای پیشرفت های سریع تر کشورهای در حال توسعه لازم است. در تکمیل تلاشهای کشورهای در حال توسعه همکاری بین المللی موثر در ارائه ابزارها و تسهیلات مناسب برای تقویت پیشرفت همه جانبه آنها لازم ضروری است (مصطفی لو، ۱۳۹۶: ۶۸).

بند دوم: حق تصمیم گیری

حق تصمیم گیری در ماده ۱ (۲) منشور سازمان ملل به عنوان هدف کلی سازمان ملل چنین آمده است: «ایجاد روابط دوستانه بین ملتها بر اساس احترام به حقوق مساوی و تصمیم گیری مردم و استفاده از سایر ابزارهای مناسب برای تقویت صلح جهانی.» ماده ۵۵ منشور سازمان ملل به عنوان هدف خاص سازمان ملل در ایجاد همکاری اجتماعی و اقتصادی شناخته می شود، «با توجه به ایجاد شرایط ثابت و رفاه که لازمه روابط دوستانه و صلح آمیز بر اساس احترام به حقوق مساوی و تصمیم گیری مردم است.» بعلاوه، ماده ۱ (۱) (۲) میثاق بین الملل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۹۹) نیز تصریح می نماید: همه مردم حق تصمیم گیری شخصی دارند.

بنا بر این حق، در تعیین موضع سیاسی خود و پیشرفت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خود آزادند. همه مردم آزادند که بنا به اهداف خود، منابع و ثرویشان را به کار گیرند، بدون اینکه از سوی همکاری اقتصادی بین المللی الزاماتی به آنها تحمیل شود، بر اساس اصل منافع دو جانبه و حقوق بین الملل. به هیچ وجه نمی توان کسی را از ابزار امرار معاشش محروم کرد. در این باره، اصل (۲) بیانیه محیط زیست و توسعه نیز «اختیار دولتها» در بهره برداری از منابع طبیعی خود در راستای سیاستهای توسعه ای و محیطی شان با به رسمیت می شناسد: «دولتها بر اساس منشور سازمان ملل و اصول حقوق بین الملل، حق دارند در راستای سیاستهای توسعه ای و محیطی شان منشور سازمان ملل و اصول حقوق بین الملل، حق دارند در راستای سیاستهای توسعه ای و محیطی شان از منابع خود بهره برداری کنند، و مسئولیت تضمین اینکه این فعالیتها در قلمرو خودشان باشد یا آسیبی به محیط زیست سایر کشورها یا مناطق خارج از محدوده قلمرو ملی نرساند به عهده آنهاست.» "گرچه منشور سازمان ملل به طور مستقیم به استفاده صلح آمیز انرژی اتمی اشاره نموده است. اما اصول و قوانین بسیاری در حقوق بین الملل پذیرفته منشور سازمان ملل وجود دارد که نه تنها کشورها را به کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای ترغیب می کند، بلکه همچنین تصمیم کشورها در زمینه کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته ای را مسابق اصل عدم مداخله در امور داخلی سایر کشورها محترم می شمارد. در واقع، بر اساس اصل حق توسعه، کشورهای عضو حق پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را با توجه به آزادی در بهره برداری از منابع طبیعی خود در راستای سیاستهای توسعه ای و زیست محیطی شان دارند. در این رابطه، تصمیم کشورها باید از سوی سایر کشورها محترم شمرده شود و هیچ کشوری حق ندارد، مستقیم یا غیر مستقیم، به هر دلیل، در امور داخلی و ملی کشوری دیگر دخالت کند (طباطبایی، ۱۳۹۴: ۸۸).

بخش سوم: قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل متحد

قطعنامه های مجمع عمومی سازمان ملل متحد، نقش مهمی در ترویج کاربردهای صلح آمیز فناوری انرژی هسته ای و شفاف سازی حیطه کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای داشته اند.

مجمع عمومی در قطعنامه ۱۵۱۵ تصریح می کند که یکی از اهداف اصلی سازمان ملل ترویج استانداردهای بالای زندگی و متعهد کردن کشورهای عضو در اقدامات مشترک و مجزا برای رسیدن به این هدف است». بنابر این، «وظیفه اصلی سازمان ملل تسهیل پیشرفت اقتصادی و اجتماعی کشورهای کمتر توسعه یافته جهان است، با کمک به حفظ استقلال آنها و از میان بردن فاصله استاندارد زندگی آنها با کشورهای توسعه یافته». استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای و فناوری وابسته به آن از همان آغاز تأسیس مجمع عمومی سازمان ملل، به خاطر این عوامل اساسی یکی از بنیادی ترین اهداف تلقی می شود. تمایل جهانی به تغییر منابع سوخت؛ کاهش وابستگی به واردات سوختهای فسیلی و ایجاد ایمنی در مقابل قطع این واردات؛ ضرورت کاهش تغییرات آب و هوایی با کاستن انتشار گازهای گلخانه ای و آلودگی هواء تمایل به کاستن هزینه ای سوخت فرار، و نیز کاربردهای متعدد انرژی هسته ای در کشاورزی، داروسازی و تولید برق، از جمله مهمترین این اهداف محسوب می شوند. " اولین جلسه مجمع عمومی سازمان ملل در ۱۰ ژانویه ۱۹۴۶ در سالن وست مینستر هال لندن برگزار شد. مجمع عمومی سازمان ملل شامل ۵۱ کشور بود. در ۲۶ ژانویه ۱۹۴۶، مجمع عمومی سازمان ملل اولین قطعنامه خود درباره انرژی هسته ای، با عنوان تأسیس کمیسیونی در زمینه مشکلات ناشی از کشف انرژی اتمی» را تصویب نمود. براساس این قطعنامه، به کمیسیون اختیار داده شد طرح های لازم الاجرائی در زمینه های خاصی به اعضاء ارائه دهد:

(الف) برای گسترش تبادل اطلاعات علمی پایه بین اعضاء جهت کاربردهای صلح آمیز

(ب) برای کنترل انرژی اتمی تا حدی که استفاده فقط صلح آمیز آن تضمین شود.

(ج) برای حذف تسلیحات اتمی و سایر سلاح های اصلی کشتار جمعی

(د) برای کنترل و حفاظت موثر از طریق بازرسی و سایر ابزارها برای پیشگیری از بی اعتنایی کشورها در مقابل خطرات تخطی ها و طفره روی ها (حسنوند، ۱۳۹۳: ۹۴).

بنابراین، هدف اصلی UNAEC ارائه طرح حذف تسلیحات هسته ای و کاربرد انرژی اتمی در اهداف صلح آمیز تحت کنترل بین المللی بود. ۳۹ در ۴ نوامبر ۱۹۵۴، قطعنامه مجمع عمومی سازمان ملل اعلام کرد که «منافع حاصل از کشف مهم انرژی اتمی باید در خدمت بشر باشد» «تا کاربرد انرژی اتمی را برای اهدافی ترویج کند که فقط صلح بشر و بهبود شرایط زندگی او را در نظر دارند» و «به از میان بردن فقر، گرسنگی و بیماری کمک می کنند»، از این رو، همه ملتها باید در انتشار دانش در زمینه فناوری هسته ای برای اهداف صلح آمیز با هم همکاری کنند. لذا، این قطعنامه پیشنهاد کرد مذاکره برای ایجاد آژانس بین المللی انرژی اتمی باید بدون معطلی ادامه یابد تا استفاده از انرژی اتمی در اهداف صلح آمیز برای تمام دنیا تسهیل شود و همکاری بین المللی در پیشرفتهای آینده و کاربرد عملی انرژی اتمی به سود بشر ترویج شود. قطعنامه ۱۱۹۸ (XII) مجمع عمومی سازمان ملل در ۱۴ نوامبر ۱۹۵۷ برای توقف تولید مواد شکافت پذیر برای اهداف تسلیحاتی توسط کشورهای فاقد سلاح هسته ای و تخصیص کامل تولید مواد شکافت پذیر رد آینده به اهداف غیر تسلیحاتی تحت نظارت بین المللی تصویب شد. ۲. در واقع، مجمع عمومی سازمان ملل اعلام کرد که ذخایر ماده شکافت پذیر باید فقط برای اهداف صلح آمیز و غیر تسلیحاتی و تحت نظارت موثر بین المللی مصرف شود. این قطعنامه از آن جهت اهمیت داشت که کشورهای دارای سلاح هسته ای تصور می کردند حق تولید ماده شکافت پذیر برای اهداف نظامی و تولید تسلیحات هسته ای و سایر مواد منفجره هسته ای را دارند. به علاوه، قطعنامه ۲۰۹۲ (XX) مجمع عمومی سازمان ملل با عنوان «تبدیل به نیازهای صلح آمیز منابع آزاد شده در خلع سلاح» تصریح می کرد که همه منابع آزاد شده در خلع سلاح باید در اهداف توسعه اقتصادی و اجتماعی به کار گرفته شوند، بخصوص برای کشورهای در حال توسعه در این خصوص، آژانس بین المللی انرژی اتمی نقش مهمی در «تسریع و توسعه تخصیص انرژی اتمی به صلح، بهداشت و رفاه در جهان دارد». در ۷ دسامبر ۱۹۷۰، قطعنامه ۲۹۹۱ (XXV) مجمع عمومی سازمان ملل اصطلاح «حق مسلم» را برای کشورهای عضو در استفاده انرژی اتمی برای اهداف صلح آمیز به کار برد. در این قطعنامه اشاره گردیده است، با توجه به این که همه کشورها، بدون هیچ تبعیضی، از حق مسلم توسعه تحقیقات، تولید و کاربرد انرژی هسته ای برای اهداف صلح آمیز برخوردارند، و اینکه آگاهی

از توسعه روشهای جدید غنی سازی اورانیوم، و توجه به اینکه این تکنیکهای جدید ممکن است به ترویج کاربرد انرژی هسته ای برای اهداف صلح آمیز کمک کند، و نیز توجه به این که مواد تولید شده با این تکنیکهای جدید می تواند به تولید سلاح منجر شود، مگر اینکه نظارت موثری در جریان باشد، از آژانس بین المللی انرژی اتمی درخواست شده است با در نظر گرفتن روشهای جدید غنی سازی اورانیوم، نظارتهای لازم را اعمال نماید (سلیمی ترکمانی، ۱۳۸۹: ۶۵). قطعنامه ۳۶۷۸ مجمع عمومی سازمان ملل اعلام می کند که «منافع بالقوه هر نوع کاربرد صلح آمیز انرژی اتمی باشد برای کشورهای هسته ای و غیر هسته ای قابل دسترس باشد، پیرو مقررات پیمان عدم تکثیر سلاحهای هسته ای، به نحوی که هر گونه احتمال انفجارهای هسته ای صلح آمیز که برای اهداف غیر منطبق بر ممنوعیت کامل و عمومی آزمایش سلاحهای هسته ای و عدم تکثیر سلاحهای هسته ای به کار رفته از میان برود.» ۴۷ قطعنامه ۳۱ / ۷۵ مجمع عمومی سازمان ملل بر «ضرورت نظارتهای موثر بین المللی به منظور تضمین اینکه کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای به تکثیر آتی سلاحهای هسته ای یا سایر سلاحهای کشتار جمعه منتهی نشود» تأکید دارد. اما این نمی تواند بهانه ای برای NWSP باشد تا مانع دادن همه حق و حقوق مسلم کشورهای عضو در کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای باشد. ۴۸ در این باره، این قطعنامه نیز پذیرفته است که کشورهایی که محدودیت های عدم تکثیر سلاح های هسته ای را پذیرفته اند حق دسترسی کامل به کار برد صلح آمیز انرژی هسته ای دارند. همه تلاشها برای افزایش قابلیت دسترسی انرژی، بخصوص برای رفع نیازهای کشورهای در حال توسعه، بسیار اهمیت دارد.» ۱ در ۸ دسامبر ۱۹۷۷، قطعنامه ۳۲ / ۵۰ مجمع عمومی سازمان ملل حق مشروع کشورها در ایجاد یا کسب فناوری جهت کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای به منظور سرعت بخشیدن به پیشرفت اقتصادی شان را به رسمیت شناخت. ۵۰ بر این مبنای قطعنامه تصریح کرد که کشورهای پیشرفته در زمینه اتمی مسئول تأمین نیازهای مشروع هسته ای کشورهای در حال توسعه هستند، از طریق حداکثر مشارکت در انتقال تجهیزات، مواد و تکنولوژی هسته، تحت نظارتهای بین المللی موافقت شده و مناسب که از سوی آژانس بین المللی انرژی اتمی، تا به طور موثر مانع تکثیر سلاحهای هسته ای شوند.» ۵۱ بنابر این، قطعنامه ۳۲ / ۵۰ به طور موکد اعلام می کند:

الف) همه کشورها، بر اساس اصل تساوی حاکمیت، حق دارند در راستای پیشرفت اقتصادی و اجتماعی خود، برنامه هایشان در زمینه کاربرد صلح آمیز فناوری انرژی هسته ای را، مطابق با اولویتها، نیازها و منافعشان، اجرا کنند.

ب) همه کشورها، بدون تبعیض، باید در دسترسی و کسب فناوری، تجهیزات و مواد جهت کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای آزاد باشند. «۱ قطعنامه ۹۱/۳۳ H مجمع عمومی سازمان ملل کشورهای عضو را از تولید ماده شکافت پذیر برای اهداف تسلیحاتی منع کرده است، در حالی که هیچ منعی برای تولید این ماده برای اهداف صلح آمیز قید نشده است:

همه کشورها می پذیرند که نظارت‌های اجباری و قابل بازبینی به شکل نظارت کامل و بدون تبعیض، بر همه تولیدات مواد شکافت پذیر اعمال شود، به طوری که اطمینان حاصل شود این مواد برای سلاحهای هسته ای با سایر مواد منفجره هسته ای استفاده نمی شود، به تلاشهای ترویج عدم تکثیر این سلاحها کمک کند، تولید احتمالی سلاحهای هسته ای در آینده را محدود کند و خلع سلاح هسته ای را تسهیل کند (یعقوب وند، ۱۳۹۷: ۷۵). قطعنامه ۲۳۷۳ مجمع عمومی سازمان ملل حدود کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای را تعیین می کند. در این قطعنامه از حق همه امضاء کنندگان در «انجام تحقیقات، تولید و کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای حمایت می کند و کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای قادر خواهند بود منبع و ماده شکافت پذیر مخصوص، همچنین تجهیزات فرآوری، کاربرد و تولید انرژی هسته ای برای اهداف صلح آمیز را به دست آورند.»

بخش چهارم: پیمان عدم تکثیر سلاح های هسته ای

پیمان آن پی تی، محور تلاشهای چند جانبه برای کنترل تسلیحات است. ۵۵ در اوج جنگ سرد، مجمع عمومی سازمان ملل تحت قطعنامه ۲۳۷۳ (XXII) پیمان آن پی تی، را در ۱۲ ژوئن ۱۹۹۸ وضع کرد. در مقدمه قطعنامه ۲۳۷۳ (XXII)، مجمع عمومی سازمان تصریح کرد که با توجه به فوریت و اهمیت فراوان منع گسترش سلاح های هسته ای و تشدید همکاری بین المللی برای توسعه کاربرد صلح آمیز انرژی اتمی، قوانین NPT باید از سوی کشورهای

رعایت شود. بعلاوه، مطابق بند ؛ این قطعنامه، همه امضاء کنندگان پیمان باید حق انجام تحقیقات، تولید و کاربرد انرژی هسته ای برای اهداف صلح آمیز را داشته باشند و بتوانند به منع و ماده شکافت پذیر مخصوص، همچنین تجهیزات فرآوری، کاربرد و تولید انرژی هسته ای برای اهداف صلح آمیز دست یابند. پیمان آن پی تی، در پی تلاشهای ناموفق متعدد برای حذف همه ذخایر سلاح های هسته ای و سایر تسلیحات هسته ای منعقد شد. در واقع، مجمع عمومی سازمان ملل، در ۱۹۴۶، قطعنامه ای تصویب کرد مبنی بر تأسیس کمیته انرژی اتمی سازمان ملل، با هدف از میان بردن سلاح های هسته ای و کاربرد انرژی اتمی در اهداف صلح آمیز. پس از آن، ایالات متحده آمریکا پیشنهاد جدیدی در این رابطه ارائه داد که از طرف اتحاد جماهیر شوروی رد شد، به خاطر اختلافات شدید میان دو کشور بر سر روند آنها در دسامبر ۱۹۵۳، رئیس جمهور آیزنهاور پیشنهادی برای کاربرد صلح آمیز فناوری انرژی هسته ای ارائه داد که به نام «اتم برای صلح» شناخته می شود. پیشنهاد آیزنهاور، با تأکید بر مفیدترین کاربردهای انرژی هسته ای در اهداف صلح آمیز، در صدد ایجاد چشم اندازی جدید در کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته ای و ترغیب همکاری بین المللی در این زمینه بود. باید توجه داشت که پیشنهاد آیزنهاور به برنامه خلع سلاح هسته ای کامل کشورهای عضو دارای سلاح هسته ای اشاره ای نکرده بود. نتیجه مذاکرات اجرای طرح اتم برای صلح به تأسیس آژانس بین المللی انرژی اتمی با سه هدف اصلی منجر شد: عدم تکثیر سلاح های هسته ای، کمک و تشویق کشورهای فاقد سلاح هسته ای به کار برد صلح آمیز انرژی هسته ای، و خلع سلاح هسته ای. با این حال، نقش این آژانس نتوانست ذخیره مواد شکافت پذیر در بحران های اتمی سابق را نه در شوروی و نه در آمریکا به طرز موثری حذف یا کم کند. به علاوه، کمیته ای که بر اساس قطعنامه ۱۷۲۲ مجمع عمومی سازمان ملل با هدف خلع سلاح عمومی و کامل تحت نظارت موثو بین المللی» تشکیل شد نیز به خاطر نبود اعتماد و حسن نیت بین آمریکا و شوروی اساساً شکست خورد (رباط جزی، ۱۳۹۲: ۶۶). به هر حال، با نگاه به پیشینه تاریخی نتیجه آن پی تی که به «قطعنامه ایرلندی» مصطلح شد، این پایان رویای خلع سلاح هسته ای و حرکت به سوی روش های عملگرا و واقع گرا از سوی جامعه بین الملل بود که هدف اساسی پیمان آن پی تی بود. در قطعنامه ایرلندی، مجمع عمومی سازمان ملل درخواست ارزیابی هایی

برای منع گسترش سلاح های هسته ای به کشورهای بیشتر و منع همه کشورها از انتقال یا به دست آوردن این سلاحها. با وجود این، ممنوعیت های قطعنامه تا پس از انفجار هسته ای چین در اکتبر ۱۹۹۶ اجرا نشد. در واقع، انفجار هسته ای چین جامعه جهانی را به تغییر در برنامه سوق داد و منتج به انعقاد پیمانی شد که با فوریت مانع تکثیر سلاح های هسته ای شود. بنابراین، مذاکرت بازرنگری شدند، اما مطابق قطعنامه ۲۰۲۸ مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۶۵ که سه اصل اساسی برای پیمان آن پی تی، تعیین نمود:

(۱) پیمان نباید هیچ مفری برای اعضای دارای سلاح هسته ای یا اعضای فاقد سلاح هسته ای داشته باشد که بتوانند به هر طریقی سلاح هسته ای را تولید، استفاده یا تکثیر کنند؛

(۲) پیمان باید در خصوص حقوق و الزامات کشورهای عضو دارنده و فاقد سلاح هسته ای از یک تعادل پیروی کند؛

(۳) آخرین هدف پیمان نامه باید دستیابی به خلع سلاح هسته ای کامل و عمومی است.

گرچه کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای در این قطعنامه ذکر نشده است، اما کمی پس از قطعنامه ۲۱۵۶، مجمع عمومی تصمیم به برگزاری کنفرانس برای کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای گرفت تا بررسی کنه که «چگونه می توان ابزارهای هسته ای را به مقاصد صرفا صلح آمیز به کار گرفت».

اولین اصل به زبان یک رژیم عدم تکثیر، مربوط است که باید «باید از هر مفری که ممکن است به قدرتهای هسته ای و غیر هسته ای مجوز، مستقیم یا غیر مستقیم؛ تکثیر سلاح به هر نحوی را بدهد». بنابر این، ماده ۱ و ۲ پیمان آن پی تی، الزامات اساسی را بر اعضای دارنده و فاقد سلاح هسته ای تحمیل کرد تا عدم تکثیر سلاح های هسته ای را تضمین کند زیرا اعضای دارای سلاح هسته ای می توانند به این مفر متوسل شوند که «انتقال سلاحهای هسته ای با سایر مواد منفجره هسته ای به هر کشور گیرنده ای مستقیم یا غیر مستقیم»، یا با کمک، ترغیب، یا همراه کردن کشورهای فاقد سلاح هسته ای به تولید یا به دست آوردن سلاح های

هسته ای با سایر ادوات منفجره هسته ای». بعلاوه، مفرهای پیمان نامه می توانست مورد استفاده کشورهای فاقد سلاح هسته ای قرار گیرد تا ماده ۲ را نادیده بگیرند، ماده ای که در صدد ممانعت از انتقال سلاح خسته ای به هر شکل مستقیم یا غیر مستقیم یا حتی دریافت هر گونه کمک در تولید سلاح هاس هسته ای یا سایر مواد منفجره هسته ای است. در واقع، طی مذاکرت آن پی تی، بحث اساسی پیرامون موضوعات مربوط به منع دستیابی و تولید یک سلاح هسته ای از یک طرف و منع انتقال یک سلاح هسته ای بین کشورها از طرف دیگر مطرح شد. بنابر این، ماده ۱ و ۲ آن پی تی برای پیشگیری از روشهای بالقوه ای که ممکن است به تکثیر سلاح های هسته ای منجر شود طراحی شد (ساداتی، ۱۳۹۱: ۹۵). دومین اصل آن پی تی به «حفظ تعادل بین حقوق و تعهدات کشورهای عضو پیمان» می پردازد. پیش نویس آن پی تی سعی داشت به سه هدف اصلی دست یابد:

۱) پیمان باید گامی به سوی دستیابی به خلع سلاح کامل و عمومی به روشهای دیپلماتیک و کوتاه مدت باشد؛

۲) پیمان باید قادر باشد تمام نیازها و درخواست های کشورهای فاقد سلاح هسته ای را در زمینه کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته برآورده سازد؛

۳) پیمان باید قادر باشد تکثیر سلاح های هسته ای را متوقف کرده و کشورهای فاقد

سلاح هسته ای را به خودداری از دستیابی به سلاحهای هسته ای متقاعد سازد. دومین هدف مبتنی بر این باور کشورهای فاقد سلاح هسته ای است که آنها حق تولید سلاحهای هسته ای را دارند و ممانعت آنها از تولید این سلاحها داوطلبانه و بنابر تصمیم موقوف است.»

در این شرایط، ماده ؛ به عنوان نماد شهروندی استفاده از تکنولوژی انرژی هسته ای و با دو نقش اساسی تدوین شد: الف) بند ، باید بتواند همه نیازها و درخواستهای کشورهای فاقد سلاح هسته ای را در کاربردهای صلح آمیز انرژی هسته برآورده سازد [نقش مثبت وب) ماده ؛ باید بتواند کشورهای فاقد سلاح هسته ای را به توقف دستیابی بیشتر به سلاحهای هسته ای

متقاعد سازد [نقش منفی]. ماده ۴ حاصل «چانه زنی مفصل» بین کشورهای دارنده و فاقد سلاح هسته ای بر سر ماده ۲ بود که نمی گذاشت کشورهای فاقد سلاح هسته ای به قدرت هسته ای تبدیل شوند و همچنین ماده ۳ پیمان که آنها را به پذیرش نظارت آژانس بین المللی انرژی اتمی، برای تأیید مقید بودن آنها به پیمان وادار می ساخت. در مقابل، کشورهای فاقد سلاح هسته ای مجاز بودند از منافع بالقوه کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای در سطح پایین و بدون تبعیض استفاده کنند. در مذاکرات پیمان، دایره شمول ماده، یکی از مباحث پر مناقشه میان هیئتهای کشورها بود. هیئت های کشورهای فاقد سلاح هسته ای سعی می کردند از هر مانع نامطلوبی بر سر راه کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای اجتناب کنند. مثلاً هیئت سوئسی بر این باور بود که برخی فعالیت های حساس هسته ای مانند غنی سازی اورانیوم، فعالیت های باز فرآوری، جداسازی پلوتونیم برای کاربرد صلح آمیز و سایر سوخت سازی های هسته ای نباید در شمول فعالیت های ممنوع که به تولید یا دستیابی به سلاح می انجامند گنجانده شوند. مضاف بر اینکه، در جریان مذاکرات پیش نویس آن پی تی، اتحاد جماهیر شوروی پیشنهاد کرد که تولید سلاح هسته ای باید تحت ماده ۲ متوقف شود، اما این پیشنهاد از سوی هیئتهای کشورهای فاقد سلاح هسته ای رد شد زیرا ممکن بود به محدودیت های نامطلوب بیشتری برای کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای از طریق ممنوعیت های وسیع منجر شود. سه ماده ۱، ۲ و پیمان به حقوق و تعهدات بین المللی اعضای فاقد سلاح هسته ای در قبال آن پی تی، می پردازد. بر اساس ماده ۲ پیمان آن پی تی، کشورهای فاقد سلاح هسته ای متعهد می گردند از هیچ ارسال کننده ای، سلاح هسته ای دریافت نکنند، سلاح هسته ای تولید نکنند، و همچنین هیچ کمکی برای تولید سلاح هسته ای نگیرند. به این موضوع موکد) قید شده است، «هر یک از کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای متعهد می شوند دریافت هیچ سلاح هسته ای با سایر ادوات منفجره هسته ای یا به کنترل گرفتن این تسلیحات یا ادوات انفجاری را مستقیم یا غیر مستقیم نپذیرند؛ به تولید یا حتی کسب این سلاحها اقدام نوزند؛ و در صدد دریافت هیچ گونه کمکی برای تولید سلاح هسته ای و سایر ادوات منفجره هسته ای نباشند (نساری، ۱۳۹۰: ۵۰). اولین بخش ماده ۲ به تعهدات اساسی کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای تأکید دارد که تصریح می کند کشورهای عضو نباید هیچ سلاح هسته ای از سایر کشورها بگیرند. این ماده همچنین شامل

عدم دریافت یا قبول هر نوع سلاح هسته ای از ارسال کننده برای انتقال به یک کشورهای فاقد سلاح هسته ای دیگر است. ۸۹. بنابر این، کشورهای عضو فاقد سلاح خسته آب نباید هیچ درخواست انتقالی را برای محافظت از سلاح های هسته ای بپذیرند حتی به صورت موقت. این بند غیر قانونی بودند در ممنوعیت دریافت یا انتقال، تمایزی بین سلاحهای هسته ای و مواد منفجره هسته ای قائل نیست، حتی برای کاربرد صلح آمیز. در واقع، در آن پی تی، صرف نظر از قصد ادعایی، تکثیر همه مواد منفجره هسته ای ممنوع شده است. ۸۸. به علاوه، انتقال قطعات پنهان یا مواد مورد نظر برای استفاده در سلاح هسته ای غیر قانونی است. دو مین الزام اساسی کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای تحت این بند به کاربرد واژه "تولید نکردن" سلاح هسته ای با ادوات منفجره هسته ای پرداخته و همه عملیات و فعالیتهایی که به تولید سلاح هسته ای با ادوات منفجره هسته ای منجر می شود ممنوع اعلام می کند. ۹۰. در واقع، کسب آمادگی برای تولید سلاح هسته ای می تواند تخطی از ماده ۲ باشد زیرا وقتی نتیجه عمل (تولید) غیر قانونی ۹۱ است، همه فعالیتهایی که سرانجام به آن منتهی می شود نیز باید غیر قانونی باشد. سومین قسمت ماده ۲ کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای را از دریافت هر نوع کمک از کشورهای دارای سلاح هسته ای عضو پیمان و غیر عضو پیمان برای تولید سلاح هسته ای با ادوات منفجره هسته ای منع می کند. به عنوان نمونه، یک کشور عضو پیمان نمی تواند کمکی از اسرائیل، هند یا پاکستان کشورهای دارای سلاح هسته ای که عضو پیمان نیستند دریافت کند. به علاوه، کشورهای فاقد سلاح هسته ای عضو پیمان نباید هیچ کمکی در راستای تولید سلاح هسته ای از کشورهای فاقد سلاح هسته ای عضو یا غیر عضو دریافت کنند (ساعد، ۱۳۸۶: ۱۰۵).

بخش پنجم: سیستم نظارت بر عدم اشاعه

به طور کلی، اختیار سیستم نظارت آن پی تی، برگرفته از سه منبع، ماده ۳ آن پی تی، اساسنامه بین الملل انرژی اتمی و سیستم نظارتی معروف به پادمان در آژانس بین المللی انرژی اتمی می باشد. در راستای شرط آن پی تی که موکد از توسعه انرژی هسته ای و حق مسلم کشورهای عضو در کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای حمایت می کند، ماده ۳ قصد برقراری

تبادل در حقوق و الزامات کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای را دارد. ۹۶ گرچه پیمان آن پی تی، حق مسلم کشورهای عضو را در کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای تضمین می کند، اما تحقق این حق منوط به این است که کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای از آن پی تی، کشورهای کسب سلاح هسته ای را بپذیرند. و در این رابطه، طبق ماده ۳ پیمان آن پی تی، کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای متعهد می گردند نظارتها را بپذیرند، تحت توافقنامه ای در مذاکرات و توافقنامه های پیش رو با سازمان بین المللی انرژی اتمی به منظور هدف مشخص تأیید عمل به تعهدات در مقابل پیمان، با قصد پیشگیری از تبدیل انرژی هسته ای از کاربرد صلح آمیز به سلاح هسته ای». اولین بخش ماده ۳ آن پی تی، تصریح می کند که حق مسلم کشورهای عضو پیمان در کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای مستلزم قبول و اجرای نظارت هایی است که توسط آژانس بین المللی انرژی اتمی طراحی می شود. ماده ۳ پیمان حدود نظارتها را معین می کند که «باید با توجه به منبع یا ماده شکافت پذیر خاص انجام شود، هر چه که تولید کرده، فرآوری کرده یا استفاده کرده باشد، در هر پایگاه هسته ای خاص یا خارج از آن» ۹۸ کاربرد واژه «متعهد» در ماده ۳ پیمان بیانگر کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای است که محدودیتی ندارد، اما شروطی دارد:

۷۹

(۱) پذیرش نظارت های آژانس طی موافقتنامه دو جانبه بین کشورهای فاقد سلاح هسته ای و آژانس مطابق اساسنامه آژانس؛

(۲) منعقد کردن توافقنامه نظارت با آژانس برای تحقق ملزومات تصریح شده در آن، به طور مجرا یا مشترک با سایر کشورها؛

(۳) دریافت نکردن منبع یا هر ماده شکافت پذیر، تجهیزات یا مواد مخصوصا طراحی یا آماده شده برای کاربرد یا تولید ماده شکافت پذیر خاص از هر یک از کشورهای عضو، بدون ارائه آنها به ناظران. دومین بخش ماده ۳ موضوع چالش برانگیزی در پیمان است زیرا پیمان به کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای اجازه می دهد که منبع یا ماده شکافت پذیر مخصوص، تجهیزات یا مواد مخصوصا طراحی یا آماده شده برای کاربرد یا تولید ماده شکافت پذیر

مخصوص را تحت نظارت ناظران ارائه دهند و باید برای مقاصد صلح آمیز مصرف شود: «هر کشور عضو پیمان متعهد می گردد به عدم ارائه: الف) منبع یا ماده شکافت پذیر مخصوص، یا ب) تجهیزات یا مواد مخصوصا طراحی یا آماده شده برای کاربرد یا تولید ماده شکافت پذیر مخصوص، به هر کشور فاقد سلاح هسته ای، برای مصارف صلح آمیز، مگر اینکه این منبع یا ماده شکافت پذیر مخصوص به ناظران اعلام شود» (ضیائی بیگدلی، ۱۳۹۴: ۶۹). ماده ۳ پیمان مخصوصا بیان می کند که نظارت آن پی تی، باید به نحوی اجرا شود که مطابق اظهار ماده ۴ پیمان آن پی تی، باشد که «اجتناب از ممانعت توسعه اقتصادی با تکنولوژیکی اعضاء یا همکاری بین المللی در زمینه فعالیت های صلح آمیز هسته ای، از جمله تبادل بین المللی مواد و تجهیزات هسته ای برای اهداف صلح آمیز مطابق مقررات ماده ۴ و مقررات نظارتی در مقدمه پیمان نامه». ۱۰۱ ماده ۳ آن پی تی، برای پیشگیری از ممانعت های نامناسب یا سوئی تفاهم ها در بازه حقوق و الزامات کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای در قبال پیمان و برای حفظ تعادل میان حقوق و الزامات کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای طراحی شد. ۱۰۲ در واقع، بند ۳ پیمان آن پی تی شرایط منصفانه ای را برای پیشگیری از هر گونه سوئی استفاده کشورهای عضو که با وضع قوانین متعدد به بهانه تکثیر سلاح های هسته ای در جهان، سعی در پامال کردن حقوق اعضاء فاقد سلاح هسته ای در کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای دارند فراهم می آورد. بر اساس ماده ۴ پیمان آن پی تی، کشورهای عضو حق (۱) تحقیق، تولید و کاربرد انرژی هسته ای برای مقاصد صلح آمیز را (۲) بدون تبعیض و (۳) منطبق بر ماده ۱ و ۲ پیمان نامه دارند. قید نشده است که کشورهای عضو حق استفاده از فعالیتهای هسته ای حساس یا غیر حساس را دارند. در واقع، هیچ تفاوتی بین فعالیتهای هسته ای حساس و غیر حساس نیست. همچنین قانونی است زیرا یک فعالیت هسته ای حساس ادامه یک فعالیت هسته ای غیر حساس است و آنها را نمی توان از هم جدا کرد. به کار بردن عبارت «برای مقاصد صلح آمیز» بیانگر این تأیید است که کشورهای عضو فقط برای مقاصد صلح آمیز حق فعالیتهای هسته ای حساس و غیر حساس را دارند. مطابق ماده ۴، حق کشورهای در استفاده انرژی هسته ای صلح آمیز باید «بدون تبعیض» اعمال شود. ۱۰۷ به کار گیری عبارت بدون تبعیض نه تنها در بر دارنده «منافع بدون تبعیض»، بلکه همچنین همه اشکال فعالیتهای هسته ای حساس و غیر حساس است. مقدمه

پیمان آن پی تی اصل منافع بدون تبعیض را چنین به رسمیت می شناسد که «منافع کاربردهای صلح آمیز فناوری هسته ای، از جمله هر محصول جانبی تکنولوژیکی که ممکن است حاصل فعالیت تولید مواد منفجره هسته ای از سوی کشورهای دارای سلاح هسته ای باشد، باید برای اهداف صلح آمیز همه اعضای پیمان قابل دسترس باشد، چه کشورهای دارای سلاح هسته ای و چه کشورهای فاقد این سلاحها». پیش نویس آن پی تی قصد داشت مانع وضع هر گونه استاندارد دوگانه بین کشورهای عضو در کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای شود. نبود تبعیض و استاندارد دوگانه در اجرای کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای تضمینی بود که آن پی تی به کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای می دهد. اصطلاح "بالاترین سطح امکان" که در پاراگراف ششم مقدمه آن پی تی تکرار شده است حق کشورهای عضو را در مشارکت در بالاترین سطح تبادل اطلاعات علمی به رسمیت می شناسد. پیمان آن پی تی با حسن نیت کشورهای عضو فایده صلح آمیز سلاح هسته ای در زمینه استفاده از همه امتیازات ماده ۴ برای کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای همراه می شد، اگر آنها تعهداتشان را تحت آن پی تی و نظارت آژانس بین المللی انرژی اتمی انجام می دادند. بنابراین، اصل بالاترین سزح امکان در زمینه فعالیتهای هسته ای، مادامی که تحت پیمان آن پی تی، نظارت آژانس، و جامعه بین المللی باشد، محدودیتی ندارد (ممتاز، ۱۳۹۰: ۱۲۲). در این رابطه، برخی بر این باورند که کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای هیچ محدودیتی ندارد به استثنای ممنوعیت آشکار برای مواد منفجره هسته ای در قوانین بین المللی. در واقع، آنها معتقد بودند که کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای فارغ از هر قاعده فنی نظارتی است که شاید فعالیتهای هسته ای حساس را به تولید سلاح هسته ای با سایر ادوات منفجره هسته ای سوق دهد. کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای را در یک جمله می توان خلاصه نمود: انفجار ممنوع است، هر چیز دیگری مجاز است؛ و اینکه هیچ چیزی در آن پی تی کشورهای عضو را از پیگیری مسیر فنی انتخابی آنها منع نکرده است. بنابر این، فعالیتهای هسته ای حساس نباید تابویی باشند برای ایجاد ممانعتهای بیشتر بر سر راه حق مسلم کشورهای عضو در کاربرد انرژی هسته ای برای مقاصد صلح آمیز زیرا به نظر می رسد که هنجارها و قراردادهای بین المللی را باید بازنویسی کرد. مایکل اسپایز نیز می گوید تکثیر فناوری غنی سازی اورانیوم و ذخیره ماده شکافت پذیر مسابق یک برنامه صلح آمیز نباید

مادامی که این فعالیتها تحت نظارت ماده ۳ آن پی تی هستند نباید با ماده ۲ مغایرتی داشته باشد. در واقع، تحت سیستم خلع سلاح هسته ای، همه فعالیتهای هسته ای می تواند به تولید، کاربرد، باز فرآوری ماده حساس منجر شود، غنی سازی اورانیوم و فعالیتهای باز فرآوری مادامی که تحت نظارت و بازرسی جامعه بین الملل باشند قانونی خواهند بود. پذیرفته شده است که به خودی خود، تحت پیمان آن پی تی، هیچ حق بدیهی و حق نامحدودی در کاربرد انرژی هسته ای برای مقاصد صلح آمیز وجود ندارد، اما کشورهای عضو فاقد سلاح هسته ای حق استفاده از فناوری غنی سازی اورانیوم، باز فرآوری و سایر فعالیتهای تولید سوخت هسته ای حساس را دارند (همه انواع انرژی هسته ای) زیرا این بخشی از حق کشورهای عضو برای کاربرد صلح آمیز انرژی هسته ای است و فعالیت هسته ای حساس ادامه فعالیت هسته ای غیر حساس است. در واقع، پیمان آن پی تی تمایزی بین فعالیت هسته ای حساس و غیر حساس قائل نشده است و هیچ نشانه ای در پیمان نیست که بگوید فعالیتهای هسته ای حساس با فعالیتهای هسته ای غیر حساس تفاوت دارند.

نتیجه گیری

نتایج این مقاله حاکی از آن است که مبنای حقوقی روشنی در حقوق بین الملل قراردادی خلع سلاح برای منع یا محدودسازی اقلام دو منظوره ای که قابلیت استفاده در تولید و گسترش سلاح های کشتار دسته جمعی دارند، وجود ندارد. ایجاد ساز و کارهای غیر معاهده ای در مورد خلع سلاح، ایجاد ترتیباتی که در طول رژیم معاهدات مذکور است، یا از عدم کارایی این معاهدات حکایت دارد و یا اینکه ایجاد شبکه ای از قدرت سیاسی را در دل سازمان و ساز و کارهای معاهده ای جستجو می نماید. در هر حال تردیدی نیست انشعاب در روند نظارت بر حسن اجرای معاهدات خلع سلاحی از طریق ایجاد سیستم هایی نظیر ابتکار گسترش امنیت و نظایر آن حتی اگر هم به استناد مقابله با خطر گسترش سلاح های کشتار دسته جمعی باشد، انسجام و همگون بودن نظام حقوقی حاکم بر منع سلاح های مذکور را تضعیف می کند و همگرایی و همکاری حقوقی متکی بر موازین مشخص را که رویکرد معاهدات جهانشمول خلع سلاحی است در اثر رقابتی شدن قدرت و منافع سیاسی برخی از دولتها وارونه نموده و

فضای حق طلبی را به چالش های داد و ستد که معمول بازی های سیاسی و تعقیب منافع ملی محدود غیر هم سو با منافع جامعه بین المللی است دچار می سازد. متأسفانه اتحاد و یکدلی از جامعه کشورهای در حال توسعه رخت بر بسته و تدبیر همکاری میان آنها به فراموشی سپرده شده است و شاید اگر آنها به قدرت ناشی از اکثریت خویش در جامعه بین المللی بهتر می نگریستند، بی شک وضع به مراتب از آنچه اکنون بر آنها تحمیل شده است، بهتر می بود. در هر حال، از این همه سکوت مرگبار حاکم بر ترکیب کشورهای به اصطلاح در حال توسعه، عدم تعهد، جهان سوم یا هر عنوان مشابه، تنها قدرت های هسته ای هستند که سود خواهند برد. اقدامات اخیر، به طور قابل ملاحظه ای، قواعد منشور سازمان ملل را تحت فشار قرار داده و ادعاهای مختلفی از قرائت های موسع از مقررات منشور یا توسل به حقوق بین الملل عرفی را مقابل مقررات منشور، مطرح کرده است. به هر صورت به نظر می رسد ساز و کارهای سنتی قانونگذاری عام در حقوق بین الملل با توجه به تغییر مطالبات اساسی نظام حقوقی بین المللی، نیازمند بازنگری است. ایجاد ساز و کارهای نوین خلق معیارهای جهانی امری ضروری تلقی شده و می بایستی با در نظر گرفتن شرایط جدیدی، که از طریق آن دولت ها بتوانند آزادانه به بیان نظر های خود در عرصه بین المللی پردازند، مورد تاکید قرار گیرد. بر اساس دیدگاه سنتی که از منابع مندرج در ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری نشأت گرفته است، اصول حقوق بین الملل به دو دسته واجد الزام قانونی و فاقد الزام قانونی تقسیم شده اند. به ویژه هر آنچه در حیطه معاهدات، عرف و یا اصول کلی حقوقی قرار نگیرد خارج از قواعد حقوق بین المللی تلقی می گردد. رویکرد کنونی در خصوص قواعد، همچنان مبتنی بر پارادایم های حقوق سخت و یا نرم و اصول واجد یا فاقد الزام حقوقی است. اگر چه چنین پارامترهایی هنوز هم چارچوب اصلی منابع را تعیین می کنند، اما نمی توانند به شکلی رضایتبخش پدیده قواعد در حقوق بین الملل را توجیه کنند.

منابع و مآخذ

الف) کتب

۱- ساعد، نادر، (۱۳۸۶)، حقوق بشردوستانه و سلاح های هسته ای، تهران: کمیته ملی حقوق بشردوستانه.

۲- ضیائی بیگدلی، محمدرضا، (۱۳۹۴)، حقوق بین الملل عمومی، تهران: گنج دانش.

۳- ممتاز، جمشید، (۱۳۹۰)، حقوق بین الملل سلاح های کشتار جمعی، تهران: نشر دادگستر.

ب) پایان نامه ها

۴- حسونند، محسن، (۱۳۹۳)، بررسی حق بر انتقال دانش و فناوری از منظر حقوق بین الملل با تاکید بر فناوری هسته ای، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

۵- رباط جزئی، سید محمد علی، (۱۳۹۲)، حقوق و مقررات بین المللی حاکم بر ایمنی تاسیسات هسته ای با تاکید بر کنوانسیون ایمنی هسته ای، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۶- ساداتی، سید محمد هادی، (۱۳۹۱)، تعهد دولت های هسته ای به انتقال فناوری هسته ای به کشورهای در حال توسعه از منظر حقوق بین الملل، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۷- سلیمی ترکمانی، حجت، (۱۳۸۹)، جایگاه اصل توسعه پایدار در حقوق بین الملل ناظر بر انرژی هسته ای، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۸- طباطبایی، سید محمد صادق، (۱۳۹۴)، حقوق بین‌الملل ایمنی هسته‌ای و جایگاه جمهوری اسلامی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

۹- گودرزی، علیرضا، (۱۳۹۸)، مدیریت ایمنی پسماندهای هسته‌ای در حقوق بین‌المللی محیط زیست، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی تهران.

۱۰- مصطفی‌لو، جواد، (۱۳۹۶)، بازدارندگی هسته‌ای و امنیت انسانی از منظر حقوق بین‌الملل، رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۱۱- نساری، الناز، (۱۳۹۰)، تحول حقوق بین‌الملل ناظر بر تهدید به توسل به سلاح هسته‌ای پس از رای مشورتی ۸ ژوئیه ۱۹۹۶ دیوان بین‌المللی دادگستری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران.

۱۲- یعقوب‌وند، فروزان، (۱۳۹۷)، تحلیل توافق هسته‌ای برجام در پرتو حقوق بین‌الملل و قانون اساسی ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود.

